

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 5 (67),
STR. 887-901

RECENZIJE
I PRIKAZI

Ljerka Jaeger Čaldarović INDUSTRIJSKA SOCIOLOGIJA

Tehničko veleučilište, Zagreb, 2002., 142 str.

U izdanju Strojarskog odjela Tehničkog veleučilišta u Zagrebu objavljen je udžbenik pod naslovom *Industrijska sociologija* autorice dr. sc. Ljerke Jaeger Čaldarović. Knjiga na 142 stranice, uz uvod i zaključak, sadrži 6 dijelova te tri zasebna priloga kao dodatak. Po dijelovima su obrađene sljedeće teme: *Povijesni pregled uočavanja značajnosti ljudskog potencijala u industrijskoj organizaciji; Grupa, mreža, organizacija; Menadžment: humaniziranje birokracije ili neki drugi trendovi organiziranja; Virtualna organizacija; Virtualni timovi*. Glavni cilj, kako autorica sama ističe u uvodnom dijelu knjige, jest studente informirati ne samo o klasičnim temama iz industrijske sociologije kao što su značenje rada, međuljudski odnosi u organizaciji, timski rad, rukovođenje i konflikti, već ih upoznati i s društvenim problemima koji proizlaze iz primjene nove informatičke tehnologije i definirati nove pojmove u industrijskoj sociologiji, poput virtualne organizacije i virtualnih timova.

U drugom dijelu knjige, koji nosi naslov *Povijesni pregled uočavanja značajnosti ljudskog potencijala u industrijskoj organizaciji*, Jaeger-Čaldarović u dva poglavlja daje pregled nastanka i razvoja teorija u industrijskog sociologiji 20. st. U prvom poglavlju autorica prikazuje povezanost percepcije o pokretačkim aktivnostima čovjeka i pojavnim stilovima menadžmenta kroz teoriju znanstvenog menadžmenta F. W. Tay-

lora i njezinu primjenu u Fordovoj tvornici, potom kroz socio-psihološke temelje oblikovanja menadžmenta u eksperimentima E. Mayo-a te kroz utjecaj teorija motivacije i *human resources* pristup od 1960-ih do danas. Prikazujući temeljna obilježja Taylorovog znanstvenog menadžmenta (maksimalni učinak kroz specijalizaciju radnih mjesta, individualna odgovornost, stručna kompetencija, centralizirana priprema i koordinacija poslova) autorica osobito naglašava kako Taylorov koncept treba promatrati u svjetlu determinističko-mehaničkog industrijskog okruženja s kraja 19. i početka 20. stoljeća kada dolazi do zamaha industrijske proizvodnje i kada uvjeti preživljavanja nisu bili laki. Zato se smatralo da je osnovna pokretačka snaga odnosno radna motivacija tada bio isključivo novac. Tek eksperimenti Eltona Mayo-a 20-ih godina prošlog stoljeća ukazuju na važnost ljudskih odnosa u organizaciji (npr. komunikacija nadređenih i podređenih, nastanak neformalne strukture i neformalnih normi, naglasak na osobi kao članu grupe itd.) čime su zapravo stvoreni temelji suvremene industrijske sociologije. Od teoretičara motivacije autorica spominje Mitchella (motivacija kao stupanj angažmana u nekom specifičnom ponašanju) i Alderfera (motivacija kroz tri razine potreba koje su u kontinuitetu a ne u hijerarhiji) te Maslowljevju teoriju hijerarhije potreba (gdje svaka razina djeluje kao motivator) koja je dominirala sredinom prošlog stoljeća. Od tzv. *human resource* teorija koje se javljaju 60-ih godina autorica najprije navodi Herzbergovu dvo-faktorsku teoriju intrinzičnih i ekstrinzičnih motivatora, potom McGregorovu X i Y teoriju (gdje je X = koncept klasičnog menadžmenta prisile i kontrole, a Y = koncept poticanja samomotivacije), zatim Likertova 4 različita sustava menadžmenta (prema stupnju povjerenja u podređene), Simonovu teoriju odlučivanja te neke postavke o odnosu ljudske prirode i rada od Estesa i Albrowa. Drugo poglavlje donosi novije pojmove i trendove promišljanja u strategijama menadžmenta, počevši od tzv. Z-teo-

rije O. Williama s početka 80-ih, koji ukazuje na pojavu organizacijske (korporativne) kulture oblikovane novim informacijskim tehnologijama. Prikazana su i Handyeva 4 tipa organizacijske kulture (s naglaskom na moć, ulogu, zadatak ili osobu), Petersov koncept organizacijske ideologije, tri menadžerske strategije u kulturi organizacije od Rosabeth M. Kane te pojam ovlašćivanje (*empowerment*) koji podrazumijeva veću odgovornost na nižim razinama uz investiranje u znanje i kvalifikacije.

Tema trećeg dijela su pojmovi grupa, mreža i organizacija. Autorica u prvom poglavlju najprije definira sam pojam grupe i njezina obilježja, daje osnovnu tipologiju grupa (primarne, sekundarne i referentne grupe), obrađuje pojmove grupske dinamike (konformizam, kontrola i rukovođenje) kao i pojavne ograničavajuće procese unutar grupe (grupno mišljenje, socijalno "besposličarenje" i socijalna dilema). U ovom poglavlju obrađuje i pojam socijalne interakcije uz prikaz temeljnih postavki simboličkog interakcionizama kroz Goffmanov dramaturški pristup te Garfinkelovu etnometodologiju. U drugom poglavlju obrađuje koncept mreže socijalnih odnosa (*networks*) kroz analizu temeljnih pojmova mreže te kroz poziciju moći u mreži. Glavni cilj u istraživanjima mreže socijalnih odnosa je otkriti tzv. čvorove i mrežne veze, a zatim istražiti jačinu, reciprocitet, simetričnost, veličinu, gustoću i dostupnost mreže. Autorica ovdje osobito ističe pojam pozicije i moći u mreži koja više nije osobina samo jedne osobe već karakteristika socijalnog odnosa. Iz toga proizlazi da je moć u mreži rezultat ovisnosti o drugim ljudima. U trećem poglavlju, u kojem obrađuje pojam organizacije, autorica prvo govori o formalnoj organizaciji, potom o pojmovima autoritet,

moć i birokracija, zatim o neformalnoj organizaciji te se na kraju osvrće na nedostatke i probleme ustroja formalno-birokratske organizacije uz prikaz organizacije kao otvorenog sustava. U okviru podpoglavlja o formalnoj organizaciji obrađuje najprije teoriju birokracije Maxa Webera, uključujući njegove definicije pojmova moći i autoriteta te tipologiju autoriteta (karizmatički, tradicionalni, racionalno-legitimni). Ovdje su prikazani i neki suvremeni modeli organizacijske strukture utemeljeni na Weberovom konceptu birokracije kao npr.: Albrowljev koncept racionalne organizacije, French-Kast-Rozenzweigov model elemenata strukture poslovnih organizacija (organizacijska shema, diferencijacija, integracija, struktura autoriteta i administracije) te Randyeve varijacije u organizacijskoj strukturi (specijalizacija, standardizacija, centralizacija, autonomija i proporcija supervizora nad proizvodnim radnicima). Dane su i definicije pojmova horizontalna, vertikalna i spacijalna diferencijacija koji ukazuju na kompleksnost i diverzificiranost organizacijske strukture. Nakon definicije pojma neformalne organizacije (kao interpersonalne mreže unutar formalne organizacije) autorica razmatra i neke probleme u ustroju formalne organizacije, kao npr.: sukob s ljudskom prirodom, dinamika promjene u vanjskoj i unutarnjoj okolini, nefunkcionalnost glomazne hijerarhije, ritualizam (držati se pravila!), Parkinsonov zakon (izmišljanje poslova) i Piterovo načelo (norma kontinuiranog napredovanja). Na kraju autorica prikazuje dva modela organizacije kao otvorenog sustava: Thompsonov model tri izvora nesigurnosti (kada organizacija uslijed nesigurnosti teži zatvaranju i efikasnosti) i Emery-Tristov model 4 razine strukturiranosti (gdje otvorenost i prilagodba organizacije umanjuju nesklade i omogućuju preživljavanje).

U četvrtom dijelu knjige, pod naslovom *Menadžment: humaniziranje birokracije ili neki drugi trendovi organiziranja*, autorica postavlja temeljno pitanje: može li birokracija biti fleksibilnija, humanija i neformalnija. Kao odgovor prikazani su sljedeći or-

organizacijski podmodeli: autonomne grupe (kad članovi znaju obavljati sve poslove jednog radnog procesa pa se zamjenjuju), krugovi kvalitete – *quality circles* QC (članovi se dobrovoljno sastaju jednom tjedno i raspravljaju o problemima po metodi "brainstorming"), projektne – *ad hoc* i matične grupe (za rješavanje specijalnih zadataka) i mrežne grupe (radne mreže s različitim svrhama). U ovom poglavlju još se prikazuju pojmovi: pulsirajuća organizacija (po potrebi se centralizira i decentralizira), "organizacija s dva lica" (dva načina djelovanja za različite uvjete), "skunworks" organizacija (labavo vođeni timovi), samoinicirajući timovi (okupljanje prema zajedničkom interesu) i menadžment totalne kvalitete-TQM (cilj mu je predvidjeti i eliminirati svaku moguću grešku u proizvodu ili usluzi). Kao dodatak poglavlju prikazan je zanimljiv prilog o elektroničkoj evoluciji. U kraćem drugom poglavlju prikazan je Greinerov evolutivni pristup organizaciji po fazama njezina rasta (rađanje, birokratizacija, decentralizacija i fleksibilizacija), a u trećem poglavlju je primjer "organizacije koja uči" (organizacija koja brže prima poticaje iz okoline od konkurenata i pretvara ih u rješenja koja odgovaraju kupcima). Na kraju četvrtog dijela Jaeger-Čaldarović iznosi Heckscherov teorijski koncept iz 1994. o postbirokratsko-interaktivnoj organizaciji čija su osnovna obilježja: konsenzus kroz institucionalizirani dijalog, utjecaj (a ne više moć!) koji ovisi o povjerenju; međuovisnost u zajedničkoj misiji, strategija širenja informacija, odlučivanje ovisno o prirodi problema, fleksibilan vremenski okvir i individualna evaluacija s ciljem prepoznavanja slabosti i jačine svakog pojedinca.

Tema petog dijela je koncept virtualne organizacije. Ovaj dio knjige sadrži

poglavlje u kojem autorica razmatra umreženost kao način organiziranja novog virtualnog radnog okruženja. Ukratko, temeljna karakteristika virtualne organizacije, kako ističe autorica, jest promjenjivost radne odgovornosti i promjenjivost u strukturi autoriteta čime se postiže fleksibilna i nekonvencionalna socijalna struktura ovisna prvenstveno o informacijskoj tehnologiji. Autorica prikazuje (prema Castellsu) umreženo poduzeće kao novu vrstu organizacijske paradigme koju prate slijedeće promjene: prijelaz iz masovne u fleksibilnu proizvodnju, "toyotizam" tj. suradnja menadžmenta i radnika, umrežavanje među poduzećima te strateško udruživanje korporacija uz nastanak globalne poslovne mreže.

U zadnjem dijelu knjige autorica se bavi virtualnim timovima. To su timovi ljudi koji su primarno u elektroničkoj interakciji, a rade na različitim geografskim lokacijama. U prvom poglavlju iznosi razloge u prilog stvaranja virtualnih timova: članovi ne trebaju biti fizički na istoj lokaciji, ne gube vrijeme na putovanje da bi se sreli "licem u lice", mogu raditi u različitim smjenama, a to sve znatno smanjuje troškove putovanja i korištenja radnog prostora. U kraćem drugom poglavlju prikazala je strategiju za virtualne timove od Kosslera i Prestridgea (postići međuovisnost i prihvaćanje članova, po potrebi uvesti susrete "licem u lice", uvesti jasne norme i protokole te prepoznati različitost), a u trećem poglavlju govori o vođenju virtualnih timova. Autorica ukazuje na spontanost nastanka virtualnog tima te na važnost fleksibilizacije vođenja tima kroz visoko sofisticiran timski rad, prilagođen osobnim afinitetima. U četvrtom poglavlju autorica navodi kako su virtualni timovi dosad pokazivali uspješnost u ostvarivanju svojih ciljeva i kako su dokazali da se ljudima može i treba vjerovati. Ipak, povremeni susreti "licem u lice" su bili vrlo poticajni, osobito kada je dolazilo do problema u komunikaciji, o čemu piše u petom poglavlju. Na kraju, u šestom poglavlju kao primjer je prikazan model za

efektivan virtualni timski rad, autora Gundrya i Bala, koji uključuje: definiranje ciljeva tima, rukovođenje i podjelu uloga, selekciju tehnologije, važnost povjerenja i pomaganja, evaluaciju i nagrađivanje, problem sigurnosti te vodič za efektivno vođenje sastanaka.

Autorica kao dodatak iznosi i tri kraća priloga s primjerima. U prvom prilogu je primjer internetizacije tvornice kroz internet-poslovanje, u drugom su prikazani neki ljudski problemi vezani za elektro-ničko mrežno radno okruženje, a treći pri-log govori o virtualnoj stvarnosti kao sas-tavnom dijelu elektroničke kulture odnos-no računalno-informacijsko-komunikacij-ske tehnologije.

U zaključku autorica ukratko rezimi-sa sadržaj svih dijelova knjige, naglašava-jući kako je namjera ovog udžbenika u-poznati studente kao buduće inženjere ka-ko industrijska organizacija nije nikakva tehnologijska idila, već kontinuirano po-prište različitih ljudskih interesa unutar or-ganizacije i među organizacijama. Uzima-jući u obzir sve aspekte koji utječu na or-ganizaciju, autorica na kraju definira or-ganizaciju kao kompleksni odnos indus-trije i tehnologije, ekonomije, tržišta, rada, osoba, grupa i organizacijske socijalne struk-ture u kontinuiranoj dinamici promjene.

Stoga, zaključuje Jaeger-Čaldarović, bez obzira kojim poslom se netko danas bavio mora biti svjestan kako nove infor-macijsko-računalne tehnologije zahtijeva-ju od ljudi sasvim nove aranžmane, bilo u stručnom, organizacijskom ili individual-no-psihološkom pogledu. Na individual-noj razini to je prije svega poznavanje i korištenje novih tehnologija, ali uz prom-jenu "mentalnog sklopa" u smjeru samo-inicijative i spremnosti na suradnju ima-

jući u vidu etičku odgovornost. Na grup-noj razini to su povjerenje i visok stupanj kooperativnosti, a na organizacijskoj razi-ni to je visoki stupanj fleksibilnosti u od-nosima izvanjskih poticaja (potrošača) i u-nutarnjih aktivnosti (proizvođača) koji sa-da postaju izravni i interaktivni.

Krešimir Peračković

SOCIJALNA BUDUĆNOST HRVATSKE: KRŠĆANI, NACIJA, POLITIKA, EUROPA

Urednik Stjepan Baloban

Centar za promicanje socijalnog nauka
Crkve, Glas Koncila, Zagreb, 2002., 228 str.

Urednik Stjepan Baloban u predgovoru nas informira kako je knjiga nastala kao tematski okvir tribina koje su pod nazi-vom *Socijalna budućnost Hrvatske* održava-ne u korizmi 2002. godine. Organizator je tribina Centar za promicanje socijalnog nau-ka Crkve Hrvatske biskupske konferen-cije. Održane su četiri tribine, a svaka s dva izlaganja. Izlaganja su poslije pretočena u tekstove koji čine osam poglavlja ove knjige.

Ovaj se projekt ostvaruje od 1998. godine i do sada je izdano šest knjiga.

U knjizi se nalazi i govor "Prigodom otvaranja socijalnih tribina Centra za soci-jalni nauk Crkve HKB" koji je mons. Josip Bozanić, nadbiskup zagrebački i predsjed-nik HKB, održao prilikom otvaranja prve tribine.

Rad Siniše Zrinščaka "Socijalna bu-dućnost Hrvatske: o budućnosti iz perspek-tive socijalnih nesigurnosti" daje tri skice. Skica socijalne sadašnjosti je povod i poti-caj za razmišljanja o skici budućnosti. Ta-kvu skicu kontekstualizira, promatra ju u-nutar širih globalnih procesa.

Zrinščak polazi od ekonomskoga koje uvjetuje socijalno, socijalna je politi-ka uvelike određena ekonomskim moguć-

nostima. U Hrvatskoj socijalni troškovi dosežu čak trećinu BDP i po udjelu su veći od znatnog broja zemalja Europske unije. Međutim, BDP u Hrvatskoj je 2000. godine tek 4.230 USD *per capita* odnosno iste je godine bio na razini 87% BDP-a iz 1990. godine.

Problemi ekonomskog razvoja, kao i problemi financiranja socijalne zaštite (autor ne objašnjava što pobliže misli pod pojmom socijalna zaštita), povezuju se sa stopama nezaposlenosti i zaposlenosti. U odnosu na druge tranzicijske zemlje Hrvatska ima visoku razinu registrirane nezaposlenosti i mali udio zaposlenog aktivnog stanovništva. Mala se stopa zaposlenosti izravno odražava na sustav socijalne sigurnosti, koji se financira iz poreza i doprinosa koje plaćaju zaposleni. Sivo tržište rada izrazito ugrožava sustav socijalne sigurnosti i izgradnju infrastrukture socijalne države.

Problemi koji se zakonito javljaju ilustriraju se odnosom broja zaposlenih, osiguranika i umirovljenika, odnosno visokim mirovinskim troškovima i malim mirovinama.

Autor nas nadalje upućuje u sliku Hrvatske s podacima o siromaštvu i društvenim nejednakostima. Siromaštvo je u Hrvatskoj izrazito stagnantne prirode. Siromašni teško mogu popraviti svoj položaj. Nisko i neadekvatno obrazovanje jedna je od glavnih kočnica zapošljavanja siromašnih.

Registrirana razina nejednakosti u Hrvatskoj je veća od susjednih tranzicijskih zemalja i ona ne doprinosi socijalnoj stabilnosti. Kada se ovom dodaju nepovoljni demografski trendovi, odnos broja starih i stanovništva koje se rodilo u proteklih desetak godina, onda je socijalna a i

gospodarska budućnost Hrvatske zaista upitna.

Skica globalnog konteksta povezuje se s hrvatskim naslijeđem i tranzicijskim promjenama. Autor upozorava da se u novije vrijeme o društvenim procesima govori apokaliptički. Bolje je suvremene procese definirati kao nove izazove, slične onima iz doba nastanka socijalne države. U Europi se vode rasprave o redefiniciji prioriteta redistribucije i socijalnih prava s ciljevima prilagodbe novim okolnostima.

Starenje stanovništva u Europi i obiteljski trendovi govore da aktualni instrumentarij socijalnih država treba dugoročno prilagođavati novim zahtjevima. Svijest se o radu uvelike izmijenila. Rad je postao razmrvljen. Radne su karijere isprekidane. Suvremene socijalne politike u Europi najviše se bave radom i zapošljavanjem.

Socijalna država i socijalni troškovi nalaze se pod sve većim udarima globaliziranog gospodarstva kojim dominiraju liberalne tendencije. Socijalni je pesimizam razvio ideologiju koja uvelike dovodi u pitanje misiju socijalne države. S druge strane govori o državi socijalnih ulaganja.

Naspram ovim suprotstavljenim ideologijama, u proteklih se desetak godina u europskim zemljama provode značajne socijalne reforme koje ipak ne poništavaju ranije razlike pojedinih socijalnih režima. Ohrabruju nastojanja na razini Europske unije u kojima se izgradnja socijalne Europe percipira pretpostavkom stabilnog i prosperitetnog gospodarskog razvoja.

U trećem dijelu autor analizira tranzicijske socijalne reforme, koje se događaju u kontekstu zahtjeva osiromašenih građana za većim intervencijama i nastojanjima međunarodnih financijskih institucija, da se smanje socijalna izdvajanja. Razdoblje do 1997. godine obilježeno je problemima koje je poglavito proizveo Domovinski rat. Autor upozorava na socijalni program iz 1993. godine, promjene u mirovinskom sustavu, zdravstvu, zapošljavanju i obiteljskoj politici.

Drugo razdoblje, od 1998. godine, karakteriziraju velike socijalne reforme koje su prema autoru nekonzistentne. Najveće su promjene u mirovinskom sustavu, obiteljskoj politici i zdravstvu. Uveden je novi sustav socijalne skrbi koje se nastoji decentralizirati.

Zaključno se ponovo naglašava kako su po srijedi složeni procesi i veliki izazovi koji stoje pred socijalnom budućnosti Hrvatske. Reforme koje su zadane u projektu socijalne budućnosti Hrvatske uvelike su ograničene socijalnim, gospodarskim i političkim prilikama u zemlji. S druge strane, evidentan je problem percepcije društvene pravde koja uvelike ograničava najavljene socijalne reforme. Socijalističko naslijeđe je teško izbrisati.

Autor zagovara veće izglede kombiniranog modela socijalne politike koji bi mogao učiniti odgovornijima sve dionike, a prije svega građane za skrb o sebi i svojim obiteljima. Na kraju autor nudi primjer Irske kao uspješne zemlje koja je gospodarskim razvojem zaslužila socijalnu budućnost.

Ovo je jedan od opsežnijih priloga u cijeloj knjizi i upućuje nas na kompleksnost teme socijalne budućnosti Hrvatske. Autor ilustrira svoje stavove brojnim podacima i stavovima istraživača socijalne politike u razvijenim zemljama, kao i u zemljama u tranziciji. Iz autorovih stavova proizlazi da bismo se više trebali uspoređivati s tranzicijskim zemljama i učiti iz njihovih iskustava.

Ovaj tekst, kao i drugi, nosi problem jer se socijalni problemi u Hrvatskoj ne dokumentiraju s više empirijske građe. Bez empirijskih istraživanja neće se značajnije moći utjecati na razvoj socijalne države u Hrvatskoj pa time ni na našu socijalnu budućnost.

Tekst "Socijalna budućnost Hrvatske: rad – supsidijarnost – solidarnost" Stjepana Balobana počinje s propitivanjem uloge Katoličke crkve u brizi za socijalna pitanja. Crkva svoje poslanje u ovom području crpe iz socijalnog nauka te iz dokumenata Drugog koncila. Autor upozorava na praksu zauzimanja Crkve za socijalna pitanja u Njemačkoj, Francuskoj te na razini Europske unije.

Ovim nas Baloban upućuje na hrvatsko iskustvo, s porukom o aktualnim socijalnim pitanjima od 9. studenoga 2001. godine, kojom su hrvatski biskupi upozorili na tešku socijalnu situaciju koja pogađa mnoge građane. Poruka je, kao i neke prethodne, izazvala rasprave u javnosti i veliko negodovanje Vlade. Pitanje je da li su biskupi prekoračili svoje "ovlasti"? Autor upozorava da se u poruci radi o socijalnoj budućnosti zemlje te da u o tom projektu trebaju svi sudjelovati. Građani, predstavnici vlasti, kršćani, katolici – svi su pozvani. Navode se dijelovi poruke koji ukazuju da je doista teško socijalno stanje, apatiju i defetizam građana moguće prevladati većim zauzimanjem građana. Socijalni nauk crkve potiče na promišljanje i djelovanje, može doprinijeti prevladavanju naslijeđenog mentaliteta. Treba tražiti izlaz iz teške situacije i davati pozitivne poticaje.

Baloban govori da Crkva nudi tri čimbenika: rad – supsidijarnost – solidarnost koji su u međusobnoj interakciji, a mogu pokrenuti građane iz bespomoćnosti i depresije.

Naslijeđeni egalitarizam i iskustvo totalitarizma u znatnoj su mjeri odredili mentalitet hrvatskih građana. Egalitarizam je proizveo ideološki sklop jednake raspodjele, antipoduzetnički mentalitet, antiprofesionalizam, strah od privatnika. Totalitarizam je doveo u pitanje čovjekove kreposti i učinio ga ovisnim o državi. Država, administrativni aparat, se javlja iznad čovjeka i ona postaje odgovorna za njegovu egzistenciju. U tom kontekstu autor problematizira odnos prema radu naših građana i uspoređuje ih s drugim zemljama.

Razlike u odnosu na druge zemlje su očite. Međutim, empirijska građa pokazuje da pristup i način razmišljanja o poslu govore o potencijalima s kojima se može računati. S druge strane, građani nisu pripremni preuzeti odgovornost i rizike te se više zauzeti za svoju dobrobit i prosperitet zemlje. Očito, ključno je pitanje kako probuditi ove skrivene mogućnosti i činiti ih konkurentnima na svjetskom tržištu.

Baloban nudi supsidijarnost kao put izlaska iz nevolja s kojima je suočeno naše društvo. Kao izvorno načelo socijalnog nauka Crkve prvi se puta spominje u enciklici pape Pia XI., *Quadragesimo anno*, 1931. godine. Ovo je načelo središnja tema suvremenih europskih integracija. Supsidijarnost Baloban shvaća kao služenje osobi tj. da budu subsidium – pripomoć osobi; osoba treba postati subjekt koji će mijenjati društvo. Supsidijarnost je pripomoć, služenje. Više instance društva trebaju otvoriti prostor za aktivnije djelovanje pojedinaca i njihovih udruga u lokalnim zajednicama. Probleme treba rješavati tamo gdje se javljaju. Supsidijarnost djeluje horizontalno i pomaže u stvaranju kompetentnih građana, vjernika, laika.

Iz Balobanovog se teksta razumije da bi promjene trebale doći "odozdo". Trebalo bi osnažiti građane, njihove udruge i lokalne zajednice, kako bi bili u stanju nositi se s problemima s kojima su suočeni. U tom okviru autor posebno vidi ulogu laika.

S Balobanom se moguće složiti. Pripomoć u služenju pojedinaca, civilnom društvu i lokalnim zajednicama put je promjena u hrvatskom društvu. Moglo bi se ustvrditi da u diskontinuitetu razvoja hrvatskog društva, od vremena Stjepana Radića, nitko nije ništa ozbiljnog radio na tom projektu.

Teške socijalne prilike u Hrvatskoj vane za većom solidarnosti. Solidarnost je kršćanska vrednota. To je čvrsta i postojana odlučnost zauzimanja za opće dobro. Solidarnost znači da jači treba pomoći slabijemu. U Hrvatskoj je solidarnost značajnija na osobnoj nego na društvenoj razini. Solidarni smo s konkretnim čovjekom (mehanička solidarnost) međutim, potrebno je biti solidaran sa svim članovima društva (organska solidarnost odnosno globalna solidarnost). Supsidijarnost je načelo po kojem se realizira solidarnost.

Solidarnost je u hrvatskom društvu u velikoj krizi i kao kršćanska kategorija na ozbiljnoj kušnji. Kako je učiniti prisutnijom i životnijom u društvu, kako je prenositi na mlađe naraštaje, kako s njom zaukupati javnost, što konkretno poduzeti, imamo li dobrih uzora? To su sve pitanja koja se nameću u ovom kontekstu. Njih će sigurno na svoj dnevni red staviti Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, profesor Baloban i njegovi poduzetni suradnici u sljedećim tribinama. Naprosto, to su u Hrvatskoj znakovi vremena.

Baloban je svjestan najveće hrvatske opasnosti, pasivnosti i osjećaja nemoći te očekivanja onih jačih, boljih, stranaca, koji će riješiti naše probleme. Služnički mentalitet je najveća zapreka našem putu u europske integracije. Baloban vjeruje u kreativne snage u našem društvu, osobnu odgovornost građana i konkretno djelovanje. On je rezerviran prema stranim modelima. Za razliku od Zrinščaka on navodi primjer poduzetnosti i svjetskih uspjeha naših sugrađana, obitelji Kostelić, koja je to postigla zahvaljujući požrtvornosti i radu.

Treći je tekst u knjizi rad Zlatka Matijevića "Hrvatski katolički seniorat i 'narodno jedinstvo' Srba, Hrvata i Slovenaca (1912.-1918.)". Bavi se neuspjelim projektom ostvarivanja jedinstvene južnoslavenske kršćanske kulture.

"Odnos kršćana prema naciji. Crkva i nacionalni identitet 1941.-2001.", tekst je Franje Šanjeka, u kojem se upozorava

na važnu ulogu Katoličke crkve u izgradnji hrvatskog nacionalnog identiteta.

U opsežnom tekstu Špire Marasovića, "Kršćanski identitet i politički angažman", govori se o pravu i dužnosti kršćanina da se politički angažira što bi bila bitna oznaka njegovog identiteta.

Anđelko Milardović pita: "Može li se kršćanin baviti politikom?" i zagovara – da on u politiku treba unositi opće dobro, pravednost, solidarnost i odgovornost.

Rad Ivana Devčića, "Hrvatska na putu u europske integracije", tematizira izuzetno važan i aktualan proces iz različitih perspektiva. Do ovoga se cilja dolazi mnogim žrtvama koje Devčić gleda kao isplative.

Josip Jurčević u tekstu "Nacionalni identitet i europske integracije" upozorava na povijesna iskustva europskih integracija te na suvremena obilježja ovoga procesa. S više stanovišta se problematizira približavanje Hrvatske Europskoj uniji.

Naslov knjige može i zavarati jer se samo prva dva teksta bave socijalnom budućnosti Hrvatske u užem smislu, a važan je doprinos problemima i izazovima s kojima je suočena naša zemlja. Ona je važna svima koji se bave problemima socijalne politike, izgradnje socijalne države, posebno kroz prizmu socijalnog nauka Crkve. U Hrvatskoj se često raspravlja o odnosu kršćana prema politici. Prilozi u ovoj knjizi su važan doprinos na tu temu. Svima onima koji se zanimaju za integraciju u Europsku uniju valja preporučiti tekstove ove knjige. S obzirom da knjiga potiče na razmišljanje i na poduzimanje akcija potrebnih za rješavanje važnih problema u našem društvu, treba je preporučiti i širem čitateljstvu.

Gojko Bežovan

Nikola Skledar OSNOVE ZNANOSTI O KULTURI

Visoka škola za poslovanje i upravljanje
"Baltazar Adam Krčelić", Zaprrešić, 2002.,
208 str.

Knjiga, udžbenik Nikole Skledara *Osnove znanosti o kulturi* na određeni način predstavlja svojevrsnu kombinaciju udžbenika i filozofsko-antropološke studije što čini autorovu *differentiu specificu*. To proizlazi iz autorova nastojanja da znanost o kulturi utemelji prvenstveno kao humanističku znanost, u njezinoj komplementarnosti sa srodnim znanostima i u bitnoj vezi s filozofijskom antropologijom, određujući tako njezin temeljni značaj i nezaobilaznu ulogu u obitelji društveno-humanističkih i duhovnih znanosti. Knjiga je nastala "pre radom" autorove knjige *Čovjek i kultura*.

Ovaj udžbenik namijenjen je prvenstveno studentima Visoke škole za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić" u Zaprrešiću, konkretno studentima smjera Organizacija kulturnih djelatnosti, jer prema autorovim riječima "oni za valjano obavljanje svoje struke trebaju biti, osim stručno i – solidno kulturološki naobraženi, jer će samo tako moći uspješno obnašati svoju odgovornu i humanu zadaću organiziranja kulturnoga života i prezentiranja naših kulturnih dobara i vrijednosti u svijetu". Knjiga ima 208 stranica, 167 referenci, a napisana je u tri dijela:

U prvom dijelu knjige, *Predmet znanosti o kulturi*, obrađen je pojam kulture kao organiziranja čovjekova života općenito, mogućnosti različitih teorijsko-metodoloških pristupa kulturi u sklopu kulturoloških znanosti i njihovi međusobni odnosi. U drugom dijelu knjige, *Teorije i metode znanosti o kulturi*, razmatraju se određena teorijsko-metodološka pitanja znanosti o kulturi pri čemu je napravljen pregled njenih osnovnih teorijskih orijentacija odnosno mogućnost različitih teorijsko-metodoloških pristupa kulturi u sklopu kulturoloških znanosti.

U trećem (završnom) dijelu knjige obrađuju se *Osnovni oblici duhovne kulture*. Riječ je o procesima i proizvodima stvaralaštva ljudskoga duha: o jeziku kao temeljnom simboličkom sustavu za razumijevanje svijeta i snalaženje u njemu, o mitu, magiji, religiji, umjetnosti, filozofiji i znanosti kao osnovnim oblicima čovjekova odnosa spram svijeta i bitnim načinima osmišljavanja i oplemenjivanja čovjekova opstanka te na kraju o izobrazbi i odgoju kao integralnim sastavnicama kulture zahvaljujući kojima se prenosi i posređuje. Spomenuti oblici čovjekova duha razmatraju se prvenstveno interdisciplinarno, tj. iz transdisciplinarnoga rakursa, sa stajališta njihova eminentno ljudskoga smisla i značenja, pri čemu se nastoji pokazati što oni jesu za nas i što čovjeku znače, kako doprinose njegovu humanom i uljudbenom življenju.

Kao takvi ti su oblici nezaobilazni u generičkom razumijevanju čovjeka, njegova svijeta i života budući da ta cjelina sustava čovjekove duhovne djelatnosti i stvaralaštva konstituira i određuje krug njegove ljudskosti, konkretno – društvenosti, uljudbe. Iako su svi ti oblici duha i kulture povezani s čovjekovim prirodnim i društvenim okruženjem te povijesnim razvojem, kao i međusobno, oni imaju i svoju samobitnost i osobitost što se ne može svesti i objasniti supripadnim prirodnim i društvenim uvjetima i funkcijama.

Autor s pravom polazi od konstatacije da se spomenuti univerzalni ljudski fenomeni ne mogu razumjeti bez razlaganja određenih ontologijskih pretpostavki i shvaćanja čovjekova bića jer za njega čovjek je stvaralačko biće, "proizvoditelj iz prirode i duha u povijest".

Kada govori o ljudskom stvaralaštvu autor ga nužno dovodi u vezu s ra-

dom kao svrhom, od vanjske nužnosti slobodne djelatnosti "koja proizvodi dobra i vrijednosti i time omogućuje osnovu autentičnoga, stvaralačkog, ljudskoj naravi primjerenoga življenja". Istovremeno ljudska priroda, smatra autor, implicira i destruktivne, rušilačke crte koje ne smijemo poreći i previdjeti jer su opasne za druge ljude i skupine, za čovjeka kao generičko biće, za ljudsku civilizaciju i život na zemlji. Prema njemu, cjelokupna dosadašnja povijest odvijala se u dijalektičkoj igri stvaranja i razaranja. S obzirom na temporalne dimenzije čovjeka, naglašava se dimenzija budućnosti u "smislu prezentnosti budućnosti kao humane mogućnosti u njegovom 'sada', ili u obliku projekta ili nade." U tom kontekstu je čovjekova sloboda shvaćena ne samo kao spoznata nužnost, već kao samoodređujuća, prvenstveno duhovna djelatnost.

Nadalje, čovjek svoju ograničenost, svoju empirijsku, antropološku, generičku datost, osim religijski, može transcendirati i drugim oblicima duha, prvenstveno posredstvom filozofije i umjetnosti ili u njihovoj dijalektičkoj sinkrezi, prevlašću jedne od njih. U skladu s ovim i stvaralački duh je shvaćen kao "cjelina i splet čovjekovih umnih, osjećajnih i voljnih uvida, doživljaja i izražaja koji se zbivaju na pojedinačnoj, subjektivnoj razini, ali i u entitetu koji ima nadindividualni i ontologijski značaj". Adekvatno ovome i kultura se shvaća kao društvena, eminentno ljudska pojava, a ne kao fenomen *sui generis* koji funkcionira po autonomnim zakonitostima.

Već spomenute oblike duhovne kulture autor smatra nezaobilaznima u kulturolozijskom pristupu generičkom razumijevanju čovjeka, njegova svijeta i života, "budući da ta cjelina sustava čovjekove duhovne djelatnosti i stvaralaštva konstituira i određuje krug njegove ljudskosti (uljudbe)."

Stoga je duhovna kultura ovdje shvaćena kao ukupnost svih čovjekovih tvorovina i stvaralaštva; simbola, svjetonazora, vrijednosti čiji je osnovni smisao (za razliku od nekulture i antikulture) održanje

i humaniziranje čovjekovih prirodnih dastosti, oplemenjivanje i napredak ljudskog opstanka.

Smatram da će ovakav nestandardni udžbenik dobro poslužiti, ne samo studentima Visoke škole za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić" u Zaprješću, već i studentima drugih društvenih i humanističkih studija, kao i ostalim zainteresiranim čitateljima.

Snježana Čolić

Željko Holjevac GOSPIĆ U VOJNOJ KRAJINI (1689.-1712.- -1881.), PRILOG SLICI GOSPIĆKE PROŠLOSTI

Hrvatski zemljopis, Biblioteka Historia
Croatica, Zagreb, 2002., 100 str.

Hrvatskoj javnosti je prošle godine predstavljena knjiga mladog autora Željka Holjevca s temom – razvoj Gospića u vremenu od 17. do 19. stoljeća. Knjiga predstavlja veliki doprinos hrvatskoj historiografiji koja se sve manje sa stajališta znanosti bavi poviješću gradova ili mjesta.

Knjiga je podijeljena u nekoliko poglavlja. Na početku knjige, u *Predgovoru*, autor objašnjava da je knjiga nastala kada je prihvatio inicijalni prijedlog svoga profesora Nevena Budaka da obradi temu pod radnim naslovom "Gospić u Vojnoj krajini", kao prilog za budući "Mjestopis grada Gospića" koji treba izaći 2005. godine. Nakon dugotrajnog istraživanja arhivske građe u Hrvatskom državnom arhivu, koja je velikim djelom pisana na nje-

mačkom jeziku gotičkim pismom, te iščitane relevantne literature u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, prikupio je dovoljno građe da bi napisao opsežan rad.

Slijedi *Uvod* (str. 13.-16.) u kojem autor napominje da ova studija dobrim dijelom sadrži neobjavljene rezultate izvornih povijesnih istraživanja, objavljenih pretežno u zagrebačkim arhivima i knjižnicama. Autor je nastojao pregledno i kritički prikazati povijesna zbivanja, socioekonomski razvoj, vojno-političke i sociokulturne uvjete u Gospiću, u razdoblju od oslobođenja Like i Krbave od osmanske (turske) vladavine 1689. i utjelovljenja toga prostora u habsburški vojnokrajški sustav u hrvatskim zemljama 1712., do razvojačenja i ujedinjenja Hrvatsko-slavonske Vojne krajine (Vojne granice) s građanskom (banskom) Hrvatskom i Slavonijom 1881. godine. Nakon naznačenih geografskih osobitosti gospićkog kraja, autor je pokušao pomoću dotadašnje objavljene historiografije i dostupnih izvora objasniti svoj pristup toj zamršenoj problematici ličkog kraja.

Poglavlje *Vojnokrajški Gospić* (str. 17.-81.) podijeljeno je u tri dijela. Prvi (str. 17.-24.) nosi naslov *Od Bečkoga rata do preustroja Karlovačkog generalata: osiromašenje Gospića i njegovi novi razvojni počeci (1689.-1746.)*. U njemu autor objašnjava kako su, nakon zauzimanja Udbine i zaposjedanja osmanskih utvrda 1689. godine, domaći ustanici i hrvatski krajišnici oslobodili Liku i Krbavu. Kada je oslobođen ovaj prostor, u Lici i Krbavi ustrojena je posebna županija u kojoj su upravu preuzele habsburška vojna vlast i Dvorska komora u Beču te kasnije 1694./1695. Dvorska komora u Grazu. Oslobođenjem Like i Krbave 1689. oslobođen je i Gospić. Poslije završetka Bečkoga rata ovaj kraj je bio devastiran, osiromašen, nesiguran, iseljen i prožet raznim nevoljama. U takvim prilikama počeo je stasati Gospić, do tada neznatno naselje tj. malo selo. Godine 1712. područje Like i Krbave uključeno je u habsburški vojnokrajški sustav i Karlovački generalat. Bez

poticaja naseljavanja, usmjerenog iz centra moći – u prvom redu iz Beča, Gospić se u razdoblju od 1712. do 1746. počeo polako širiti i naseljavati doseljenicima i starosjediocima Hrvatima, Bunjevcima, pokrštenim muslimanima, Goranima i pravoslavnim Vlasima te razvijati kao vojno-krajiško naselje s dominantnim seoskim obilježjima. Godine 1746. izabran je kao glavno i stožerno mjesto nove Quicciadijeve pukovnije što je za njega značilo važnu prekretnicu.

U drugom dijelu (str. 24.-41.) pod naslovom *Između preustroja Karlovačkog generalata i napoleonskih ratova: planska gradnja – perspektive, ograničenja i domašaji jednog usmjerivanog procesa (1746.-1815.)*, autor piše o prostornom uređenju, crkvenosti, školstvu, obrtu i trgovini, stjecanju i gubitku komunitetskih povlastica, vojništvu, prometnicama, pošti, zdravstvu i kućarenju. Zbog svoga geografskog, ekohistorijskog, mikroregijskog položaja, povijesno-komunikacijskih i strateško-sigurnosnih čimbenika unutar Vojne krajine, Gospić, malo selo, postao je stožerno mjesto Ličke pukovnije. Sredinom 18. stoljeća počinje se sve intenzivnije nastanjivati mjesto. Godine 1764. osnovana je posebna njemačka, tzv. normalna/glavna škola ili "normalka". Te iste godine Gospić dobiva trgovišne povlastice, a pretpostavlja se da je iduće godine (1765.) pretvoren u trgovinski komunitet, a 60-ih i 70-ih godina 18. stoljeća postepeno i u slobodni vojni komunitet. Sve to dovodi do ubrzane organizacije zdravstvene službe, planske izgradnje mjesta sa zgradama i kućama, vojaranom, skladištem i drugim objektima te prometnim povezivanjem s Karlobagom (1786.) i ostalim mjestima. U drugoj po-

lovici 18. stoljeća utemeljena je rimokatolička župa u Gospiću (1779.?) da bi 1781.-1783. počela izgradnja velike rimokatoličke župne crkve Marijina Navještenja. Prema autoru, razvoj Gospića u razdoblju od 1746. do 1815. godine intenzivan je i prilično dinamičan, ali i ograničen vojnim potrebama. Zbog vojnokrajiške reorganizacije, 1. svibnja 1787. godine Gospić je ukinut kao vojni komunitet i uključen je u tzv. kantonski sustav, a krajem 18. i početkom 19. stoljeća postaje središnje trgovište Ličke pukovnije koje se gradi prema tipiziranim i planskim predlošcima i obrascima. U francuskoj epizodi tj. o stanju u samom Gospiću za francuske vladavine nema mnogo podataka. No, zna se da se francuska vlast bavila u prvom redu gradnjom ili popravljanjem cesta i provođenjem mnogih naprednih mjera u raznim područjima djelatnosti.

U trećem dijelu (str. 41.-80.) autor nastavlja opisivati povijesni razvoj Gospića pod naslovom *Od završetka napoleonskih ratova do ukinuća Vojne krajine: razvojna stabilizacija, nove tendencije i novi obzori (1815.-1881.)*. Nakon što je došlo do sloma francuske vlasti Gospić se 1813. godine vraća u habsburški vojnokrajiški sustav. Kako je postepeno došlo do smirivanja ratne situacije na ovim prostorima u prvoj polovici 19. stoljeća, mirnodopsko doba je uvjetovalo stabiliziranje gospodarske i socijalne situacije pa se Gospić počeo razvijati kao vodeće upravno, društveno i gospodarsko središte. U razdoblju od 1815.-1848. u mjestu se posvećuje veća pažnja razvoju školstva, trgovine, obrta i drugih djelatnosti. Godine 1835., u djelu Franza Julija Frasa, ravnatelja škola Karlovačkog generalata, "Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze", uz povijesno-statistički i topografski opis Karlovačkog generalata nalazimo podatke o školstvu, crkvenosti i ostalim pojedinostima Gospića. Po krajiškim statistikama toga vremena stanovništvo vojnokrajiškog Gospića isključivo je rimokatoličko odnosno pravoslavno i nema pripadnika drugih religija ili vjer-

skih sljedbi, time da je katoličko stanovništvo u većini. Kao spojno područje hrvatskih i vlaških (srpskih) zajednica, Gospić u 19. stoljeću postaje središte nacionalne i teritorijalne integracije na ličkom tlu. Sredinom 19. stoljeća taj krajiški puk Ličke pukovnije živi u kućnim zadrugama ili velikim obiteljima unutar kućnih zadruga. U ovom razdoblju, od 1815. do 1881., ponovno se grade ceste te se stara cesta Gospić-Karlobag zamjenjuje novom koja je dovršena 1850./1851. godine. Zbog pozitivnog socioekonomskog razvoja jača obrtnički i trgovački sloj u Gospiću. Revolucionarna zbivanja 1848./1849. godine u Habsburškoj Monarhiji nisu mimošla niti Hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu pa prema tome ni Gospić. Krajišnici Ličke pukovnije sudjelovali su u proturevolucionarnim vojnim intervencijama i ratnim pohodima u Italiju i Dalmaciju. Lička krajiška pukovnija, 15. svibnja 1848., iskazala je odanost tadašnjem hrvatskom banu i krajiškom zapovjedniku i generalu, barunu Josipu Jelačiću, te mu dostavila svoja zahtijevanja sadržana u 38 točaka. Unatoč Temeljnom zakonu za Hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu, donesenom 1850. godine pod utjecajem robno-novčanog gospodarstva, dolazi do tajnih dioba kućnih zadruga, polagane modernizacije i nacionalno integracijskih procesa, a krajiški sustav postupno počinje propadati, mada se neoapsolutizam trudio očuvati ga pod svaku cijenu. Ovaj kraj i nadalje prati siromaštvo, agrarna prenapučenost, ograničeni prirodni resursi, opterećenost krajišnika raznim brojnim obvezama i davanjima te druge nevolje, no modernizacijski impulsi diktirani iz centra Beča nisu mimošli ovaj prostor. Godine 1854. uspostavljena je telegrafska veza Zagreba i Karlovca pre-

ko Gospića sa Zadrom i Splitom, u mjestu djeluju tri škole, grade se kapelice i nova pukovnijska bolnica, ali Gospić je i nadalje više seosko nego gradsko naselje. Crkva, u prvom redu katoličko svećenstvo, koje je bilo pod duhovno-pastirskom skrbi Senjske i Modruške ili Krbavske biskupije, bila je društvena institucija koja je imala važnu ulogu u ostvarivanju socijalne integracije krajiškog društva. Sličan proces događao se i s pravoslavnim žiteljstvom, koje je bilo pod jurisdikcijom Gornjokarlovačke eparhije sa središtem u Plaškom. Krajem 1860. u Gospiću je otvorena realna škola koju je pohađao Nikola Tesla, kasniji izumitelj svjetskog glasa na području elektrotehnike iz Smiljana. Te iste godine Lička pukovnija je dobila novi naziv "Lička krajiška pješačka pukovnija cara Franje Josipa I.". U radu Hrvatskog sabora 60-ih godina sudjeluju povremeno i krajiški zastupnici, među njima i neki iz Gospića, kako bi raspravljali o državno-pravnim pitanjima i redefiniranju odnosa Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj, u kojem su krajiški zastupnici tražili odvajanje vojne od civilne uprave u Vojnoj krajini i njezino upravno sjedinjenje s građanskom Hrvatskom. Sedamdesetih godina 19. stoljeća počeo je proces razvojačenja Vojne krajine. Zakonom o organizaciji pravosuđa 1872. godine Gospić je postao središte kotarskog suda i sudbenog stola za Ličku i Otočku pukovniju te grad Karlobag. Sljedeće godine raspušteno je pukovnijsko zapovjedništvo, a tada je teritorij Ličke i Otočke pukovnije preobražen u ličko-otočko okružje sa središtem u Gospiću, određeno Glavnom zapovjedništvu u Zagrebu kao Krajiškoj zemaljskoj upravnoj oblasti. Te iste godine Lička je pukovnija i službeno ukinuta, a u Lici je uvedena opća vojna obveza. Dotle su procesi hrvatske i srpske nacionalne integracije u ovom ličkom prostoru uvelike uznapredovali. Posljednje godine vojnokrajiške povijesti ličkog kraja obilježene su znatnim prosvjetnim napretkom. Godine 1878. mala realka u Gospiću postupno je preobražena u ve-

**Vlasta Ilišin, Ankica
Marinović Bobinac,
Furio Radin
DJECA I MEDIJI**

Državni zavod za zaštitu obitelji, mate-
rinstva i mladeži, Zagreb, 2001., 175 str.

liku gimnaziju s osam razreda. U promijenjenim sociopolitičkim odnosima i modernizacijskim preobražajima, iako na marginama modernizacijskih procesa, Gospić je dočekaio ukinuće Hrvatsko-slavonske Vojne Krajine 1881. godine i ujedinjenje s građanskom (banskom) Hrvatskom i Slavonijom.

Na kraju knjige autor je u zaključku (str. 81.), napisanog uz hrvatski na njemačkom i engleskom jeziku, podijelio razvoj Gospića u tri glavna razdoblja: 1.) osiromašenje i novi razvojni početci od kraja 17. do sredine 19. stoljeća; 2.) planska izgradnja od sredine 18. do početka 19. stoljeća; 3.) razvojna stabilizacija, nove tendencije i novi obzori u 19. stoljeću. Na kraju dodaje da su zbog nepovoljnih povijesnih i prirodnih okolnosti, ograničenih materijalnih resursa te rubnog socijalno-zemljopisnog smještaja, razvojne tendencije Gospića u sklopu Vojne krajine bile ograničene primarnim vojnim potrebama.

Knjiga Željka Holjevca predstavlja znanstveni doprinos izučavanju lokalne povijesti. Iako je to pionirski rad mladog znanstvenika, zadovoljeni su svi zahtjevi historiografije: autor poznaje rad na arhivskoj građi, nije mimoišao dosadašnje tiskane izvore i publiciranu literaturu, služi se dokumentima pisanim na stranim jezicima i pismima (njemačka gotica). Autor je dao posebnu periodizaciju razvoja Gospića, riješio problem imena nekih naselja i objavio mnogo kartografskih priloga, ilustracija, tablica, planova starih krajiških zgrada koje prate izgradnju Gospića od malog sela do grada. Ova knjiga s druge strane predstavlja povijest jednoga grada o čijoj se budućnosti ne može pisati, ako ne poznamo sve komponente njegova razvoja.

Ljiljana Dobrovšak

Različite vrste medija, prvenstveno oni tiskani i elektronski, neizostavni su dio našeg svakodnevnog života. Oni nas informiraju, obrazuju, zabavljaju, ali i oblikuju naše stavove i vrijednosti. Za funkcije i djelovanje medija na populaciju koja im je izložena, od početka njihovog pojavljivanja, interes su pokazali istraživači iz različitih područja (psiholozi, politolozi, sociolozi) koji, prateći njihov razvoj i širenje, pokušavaju dati odgovore na ova i mnoga druga pitanja.

Važnost medija leži i u tome što se sve češće spominju u kontekstu čimbenika socijalizacijskog procesa kojem smo svi izloženi od ranog djetinjstva, a čija je funkcija uspješna integracija u društvenu zajednicu u kojoj živimo. Podrazumijeva usvajanje određenih stavova, vrijednosti i poželjnih oblika ponašanja koji nam omogućuju prilagođavanje zahtjevima i normama društva. Kao glavni činitelji socijalizacije navode se roditelji odnosno obitelji u kojoj odrastamo, obrazovni proces tj. škola i vršnjaci. Njima se u novije vrijeme pridružuju i mediji svih vrsta. Da bi se stekao bolji uvid u to utječu li uopće na djecu, ako da u kojoj mjeri i na koji način, potrebno je istražiti kojim su medijima djeca izložena, u kojim uvjetima, koliko često itd.

Istraživanja o djeci i medijima provedena u svijetu većinom su se usmjerila na odnos djece prema televiziji što ne iznenađuje jer se još uvijek radi o najpopularnijem masovnom mediju. U početku je naglasak bio na njenom pretpostavljenom negativnom utjecaju, a kasnije i na pozitivnim aspektima, da bi se konačno počelo podjednako uzimati u razmatranje i jedne i druge. Ispitivale su se brojne pretpo-

stavke, poput onih da je gledanje televizije pasivna aktivnost koja ne iziskuje značajan mentalni napor, potom povezanost potencijalnog agresivnog ponašanja gledatelja i nasilja prikazanog u sklopu televizijskog programa te učinak reklamnih poruka koje potiču neumjereno potrošačko ponašanje (pri čemu se pretpostavlja da su djeca i mladi posebno prijemljivi za takve sugestibilne sadržaje).

S druge strane, ne treba izgubiti iz vida ni potencijalno pozitivne aspekte izloženosti djece televiziji jer sadržaji koje ona nudi mogu biti izvor novih informacija, mogu obrazovati, poticati dječju znatiželju i razvijati njihove verbalne sposobnosti i komunikacijske vještine.

Iako bi se moglo očekivati da su određeni svjetski trendovi u odnosu djece i medija prisutni i u hrvatskom društvu, potrebno je dosta opreza u generalizaciji pojedinih spoznaja do kojih se došlo u istraživanjima provedenih npr. u američkom društvu zbog razlika koje postoje između ta dva društva, ali i medijske situacije koja ih razlikuje. U prvom redu, hrvatska medijska ponuda je znatno oskudnija. Gотово donedavno se moglo govoriti o postojanju samo jedne i to javne televizije, dok komercijalne televizije na nacionalnoj i lokalnoj razini tek zauzimaju svoje pozicije u medijskom prostoru ove vrste.

Drugi elektronski medij, radio, u posljednjih se dvadesetak godina također znatno proširio brojem postojećih radijskih postaja i količinom odnosno satnicom emitiranog programa.

S obzirom na sve prethodno navedeno, intenzivan razvoj i promjene medijskih vrsta posljednjih desetljeća, kulturalne specifičnosti njihove "konzumacije" i utjecaj na pojedine populacije (uslijed sma-

njenog istraživačkog interesa i minimalnog aktivnog proučavanja ove problematike u Hrvatskoj), istraživanje koje su proveli i u ovoj knjizi predložili autori Vlasta Ilišin, Ankica Marinović Bobinac i Furio Radin od iznimne je vrijednosti.

Provedbom istraživanja na uzorku od tisuću ispitanika, učenika osnovnih škola od 5. do 8. razreda u dobi između 11 i 15 godina, pokušali su odgovoriti na prethodno postavljene ciljeve.

Cilj istraživanja je utvrditi mjesto i ulogu masovnih medija u svakodnevnom životu djece. Pritom je naglasak stavljen na ono vremensko razdoblje koje čini slobodno vrijeme te je stoga ispitivanje zahvatilo i neke dimenzije obiteljskog i školskog života, a pozornost se usmjerila na slobodno vrijeme i udjel u kojem su pojedini mediji zastupljeni u njegovom ispunjavanju.

Iz postavljenog problema izvedeni su i konkretizirani ciljevi istraživanja koji idu u smjeru utvrđivanja i analize obiteljske situacije djece i međuljudske komunikacije unutar nje, školskog okruženja i značajki slobodnog vremena. Također, autori su određenu pozornost posvetili analizi vrijednosnog sustava djece i njihovog odnosa prema društveno neprihvatljivim ponašanjima. Konačno, preispitali su kvantitetu korištenja masovnih medija (tisak, radio, televizija i kompjutor) i programsko-sadržajne programe kojima djeca daju prednost te kako su obuhvaćeni problemi povezani s određenim odabranim sociodemografskim obilježjima djece.

Uzorak od tisuću učenika je prikupljen u 10 osnovnih škola u Hrvatskoj na temelju dva kriterija: veličine mjesta u kojem se nalaze i regije kojoj ta mjesta pripadaju. Tako su istraživanjem obuhvaćeni učenici triju škola iz velikih gradova (Osijek, Split, Zagreb) i malih (Omiš, Petrinja, Vinkovci) te četiriju škola iz seoskih naselja (Klara, Lekenik, Otok, Podstrana). Ovakvim odabirom urbanih i ruralnih naselja obuhvaćene su četiri hrvatske regije: Zagreb s okolicom, Dalmacija, središnja i istočna Hrvatska.

Uzimajući u obzir podatke prikupljene o karakteristikama obitelji iz kojih potječu ispitani učenici može se zaključiti da većina njih živi u cjelovitim obiteljima, a tek svaki deseti živi s jednim roditeljem. Uglavnom imaju jedno ili dvoje braće/sestara. Nadalje, pokazalo se da većina roditelja ima srednje ili visoko obrazovanje i zaposleni su. Također, pokazalo se da je bolji školski uspjeh djece povezan s višim socijalnim statusom obitelji i životom u urbanoj sredini.

Željeni podaci prikupljeni su instrumentom koji je imao formu upitnika s pitanjima zatvorenog tipa.

Ukratko, može se reći da su dobiveni rezultati pokazali da svoje slobodno vrijeme djeca više "troše" na različite medije nego na socijalne kontakte. O stupnju obrazovanja roditelja i urbaniziranosti mjesta stanovanja će ovisiti u kojoj mjeri će slobodno vrijeme djece biti bolje strukturirano i ispunjeno sadržajima. Što su navedeni parametri viši može se govoriti o kvalitetnije iskorištenom slobodnom vremenu.

Pokazalo se da većina djece na televiziji redovito gleda filmove i serije te kvizove i nagradne igre, a na radiju uglavnom slušaju glazbu. U tisku redovito čitaju o događajima iz svijeta poznatih i natpise na temu prijateljstva. Ako se tome pridoda da televizijski obrazovni program, koji je upravo njima namijenjen, gledaju tek povremeno onda je posve logičan zaključak da mediji u njihovom svakodnevnom životu ostvaruju prije svega zabavnu funkciju, dok je ona edukativna potisnuta u drugi plan.

Ipak, ne treba zanemariti činjenicu da mediji donose veliku količinu informacija od kojih mnoge često nesvjesno "upijamo"

te je važno da odmalena kod djece izgrađujemo selektivan stav kako bi znali razlučiti koje je sadržaje vrijedno popratiti, a koje ne, kao i kako stvoriti kritički odmak od onoga što nam mediji "serviraju" i iz mnoštva sadržaja izdvojiti one koji će nas zabaviti, ali i koristiti našem osobnom rastu i razvoju.

S obzirom na izostanak sustavnog, ali i povremenog bavljenja područjem odnosa mediji i ljudi (čitatelja, slušatelja, gledatelja), u Hrvatskoj je ovo istraživanje, V. Ilišin, A. Marinović Bobinac i F. Radina, od iznimnoga značenja kao izvor podataka koji daje presjek karakteristika odnosa mediji i djeca kao onoga dijela populacije za koju se pretpostavlja da bi mogla biti posebno prijemljiva za njihov utjecaj. Nadalje, istraživanje predstavlja poticajnu polazišnu točku za daljnja istraživanja na tom području i konačno, može poslužiti kao dobar kriterij usporedbe s nalazima nekih budućih ispitivanja na temelju čega će se moći zaključivati o postojanju nekih trendova u "konzumaciji" medija ili promjena koje su nastupile s vremenom.

Tihana Malenica